

УДК 94(477)

Олексій Захарченко (Миколаїв)

ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ ПО ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ-АГРАРІЇВ В ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНИ

Довгий час поза увагою істориків залишалася проблема, яка торкається створення і діяльності в умовах нацистської окупації України мережі фахових навчальних закладів по підготовці різноманітних спеціалістів для задоволення потреб сільського господарства. В останні роки з'явилися перші публікації, які простежують особливості організації і функціонування початкових і середніх фахових шкіл, курсів, технікумів й окремих факультетів та інститутів, які започаткувала німецька окупаційна влада в 1942-1943 рр. [1], але це питання залишається у колі малодосліджених, що й спонукало автора звернутися до його вирішення.

За двадцять передвоєнних років в царині освіти Україна зробила відчутний якісний крок. У республіці підготовкою кваліфікованих кадрів займалися 173 вищих навчальних закладів, де навчалось 196,8 тис. студентів. У 693-х технікумах, середніх спеціальних школах, ремісничих та фабрично-заводських училищах вчилось 326 тис. учнів [2]. Нацисти вважали, що надто високий освітній рівень слов'ян являє небезпеку для процвітання панівної «арійської раси». Тому Адольф Гітлер вимагав, щоб освіта підкорених східних народів залишалася на якомога низькому, примітивному рівні: «Жоден вчитель не повинен приходити і тягти до школи їх дітей. Якщо росіяни, українці, киргизи та інші навчаються читати і писати, то це нам тільки зашкодить. Тому, що найбільш здібні тубільці зможуть здобути певні історичні знання і засвоять політичні ідеї, які в будь-якому разі будуть направлені проти нас» [3]. У цьому його підтримав і конкретизував завдання освіти на завойованих східних територіях керівник чорного воїнства – рейхсфюрер СС Генріх Гімлер. У складеному напередодні війни меморандумі він чітко вказував, що «для ненімецького населення Сходу не повинно

бути освіти вище чотирирічної народної школи. Там мають вчити лише простому ліченню до п'ятисот, написанню свого імені і тому, що Господь Бог вимагає слухатися німців і бути чесними, старанними та пристойними. Уміння читати я вважаю для них зайвим. Ніяких інших шкіл на Сході не повинно бути» [4].

Керуючись подібними настановами щодо підкорених неповноцінних «унтерменшів» нацисти, захопивши в 1941 р. майже всю Україну, свідомо ліквідували існуючу систему фахової освіти.

На початку війни впевнене у своїй швидкій перемозі керівництво Третього рейху вважало, що населення окупованих територій повинно тільки слухняно виконувати усі розпорядження і настанови нової влади, покійно працювати на благо Німеччини, а для цього взагалі не потрібні фахівці високої кваліфікації. Єдиним, дозволим німцями на окупованій Україні, типом навчальних закладів мали стати початкові чотирікласні народні школи [5]. Ніяка професійна підготовка молоді нацистськими планами не передбачалася.

Стосовно навчальних закладів вищої і спеціальної освіти для місцевого населення, то своїм розпорядженням від 21 січня 1942 року призначений фюрером рейхскомісар України Еріх Кох заборонив їх існування: «Всі вищі школи в рейхскомісаріаті Україна до подальших вказівок закриваються. Це торкається також самостійних факультетів, робочих університетів, самостійних інститутів, всіх галузей установ радянської академії, спеціальних вищих шкіл та інших установ цього роду» [6]. Звільнявся з роботи увесь професорсько-викладацький склад, а на лояльність освітян до «нового порядку» мало перевірити гестапо і служба безпеки СД. Як вогню «арійська раса панів» боялась освічених, висококваліфікованих,

національно свідомих і мислячих людей, інтелігенцію. Вони в першу чергу підлягали масовій фізичній ліквідації. Рейхсфюрер СС Г. Гімлер з притаманним йому цинізмом так наставляв рейхскомісара Е. Коха: «Мов жирова плівка на кип'яченому бульйоні, існує тонкий інтелектуальний прошарок на поверхні українського народу: позбався його і залишена без лідерів маса стане покірною, як безпорадне стадо» [7].

Однак, крах блискавичної війни, перспектива жорстокого і тривалого протистояння все ж змусила нацистське керівництво дещо переглянути попередні плани щодо дозволу лише початкової освіти, яка не здатна забезпечити належну підготовку фахівців і ліквідувати колосальний дефіцит кваліфікованих кадрів для села.

У німецьких експансіоністських планах Україна в першу чергу мала забезпечити постачання продовольством і сировиною вермахт і союзні Німеччині румунські, угорські, італійські, словацькі і хорватські війська. Нацисти передбачали перетворити Україну в житницю рейху, основну продовольчу базу для ведення агресивної світової війни. Ось чому провал «бліцкригу» спонукав окупантів зосередитись на підготовці саме спеціалістів для сільського господарства: зоотехніків, ветеринарів, агрономів, землемірів, механізаторів, трактористів, механіків. З початком бойових дій велика кількість фахівців-аграріїв була евакуйована в радянський тил, а до бронетанкових військ РСЧА мобілізували майже усіх трактористів і механіків. Стурбоване відчутною нестачею означених фахівців, головне командування вермахту наказом від 25 грудня 1941 року на певних умовах дозволило звільнити із 171, 182, 205, а згодом із 160 і 316 пересильних концтаборів військовополонених української національності, хто в довоєнний час отримав сільськогосподарську спеціальність [8]. Наприкінці 1941 року німці відпустили з таборів близько 270000 бранців, яких направили на потреби військової економіки, в першу чергу в її

аграрний сектор [9].

У таємній інструкції рейхсміністра у справах окупованих східних територій Альфреда Розенберга рейхскомісару Е. Коху від 18 листопада 1941 року вказувалось: «Щоб створити загальні передумови для налагодження життя, достатньо допустити існування початкових шкіл. Крім того, можна буде створити професійні школи сільського господарства і ремісництва з обмеженими завданнями» [10]. Ці вказівки дали дозвіл на впровадження досить обмеженої нижчої ланки фахової освіти в рейхскомісаріаті. Слід зазначити, що створення мережі шкіл і курсів по підготовці дефіцитних кадрів для аграрного сектору економіки рейху робилося нацистами вимушено, не заради підвищення загального освітнього рівня українців, а винятково задля власних потреб.

Від радянської господарської системи, створеної у роки колективізації, німецька окупаційна влада залишила те, що найбільш відповідало її інтересам, а саме форми організації роботи на селі та оплату праці. Переважно це була натуральна плата збіжжям, але траплялася оплата праці і грошима. Оплата праці фахівцям – головам громадських господарств (колишніх колгоспів), директорам маслозаводів, агрономам, зоотехнікам, ветеринарам, механікам була значно вищою ніж у простих селян і залишалася на рівні довоєнної. Це робилося окупантами свідомо, щоб заохотити цю категорію аграріїв до активної співпраці з німецькою владою. За старанну роботу передбачались навіть премії – від 1 до 3 місячних окладів, а за знання німецької мови додатково видавалось від 5% до 25% грошової надбавки [11].

З самого початку війни у німецькій цивільній адміністрації не було одностайності і злагоди щодо методів окупаційної політики. Рейхскомісар Е. Кох, який був ярим українофобом, активно саботував чимало інструкцій і розпоряджень свого безпосереднього шефа – рейхсміністра А. Розенберга, прибалтійського німця, який народився і до 1919 року мешкав у Росії і здобув у

Москві вищу освіту. Він вільно володів російською мовою і небезпідставно вважався в нацистській еліті головним експертом у питаннях східного простору. Розенберг намагався загравати перш за все з українцями, як з народом, що найбільше постраждав від сталінщини. Але у всіх конфліктних ситуаціях між ним і Кохом фюрер завжди підтримував рейхскомісара. Так, у питаннях освіти, Гітлер наголошував Розенбергу, що «занадто висока освіта має бути заборонена... Історія вчить нас, що кожного разу, коли людина має освіту вищу, ніж це потрібно для її професії, вона стає носієм революційного руху. Важливішим є, щоб інтелігентна українка замість того, щоб вчитися на Україні, виробляла в Німеччині детонатори» [12].

Розлючений незадовільним станом справ з відправкою робочої сили з України до рейху 24 жовтня 1942 року Е. Кох видав розпорядження, в якому зокрема вказувалось: «Я вимагаю від панів генерал-комісарів закрити всі школи й інститути, в яких навчаються учні старші 15 років, а всіх учнів і викладачів з цих закладів, незалежно від статі, закритим способом відправити на роботи до Німеччини. Я вимагаю також одночасно подбати про те, щоб крім 4-класних народних шкіл не було жодної школи, не дозволеної мною» [13]. Така постановка питання щодо освіти шокувала навіть начальника поліції і СД Києва, який категорично не погодився з Кохом, вважаючи, що це призведе лише до цілковитого занепаду аграрного сектору економіки, оскільки на місцях відчувався дефіцит саме у кваліфікованих фахівцях сільського господарства [14]. Цієї ж точки зору дотримувався й один з керівників зондерштабу «Наука» в Україні Браун: «Я схильний бачити в забороні вищої освіти більше негативних, ніж позитивних наслідків» [15]. Тому 22 грудня 1942 р. А. Розенберг у листі рейхскомісару Е. Коху вимагав: «Я ніяк не можу погодитися з тим, що цей наказ є політичною необхідністю. Більше того, систематичне професійне навчання, керівництво цим процесом і раціональне

використання наявних людських ресурсів з точки зору потреб фронту і батьківщини - є найпершою політичною необхідністю» [16]. Рейхсміністр фактично відмінив розпорядження Коха від 24 жовтня 1942 р. про дозвіл тільки початкових чотирикласних шкіл. Зрозуміло, Розенберг робив це не заради покращення освіти «унтерменшів» - українців, а, насамперед, керуючись винятково інтересами військової економіки і сільського господарства, яке мало забезпечити продовольством і сировиною величезні потреби вермахту і рейху.

З провалом бліцкригу наприкінці 1941 р. і переходом до затяжної, виснажливої війни, нацисти почали масово відкривати фахові освітні заклади на окупованих територіях. Починаючи з січня 1942 р. і впродовж майже двох років на окупованих землях рейхскомісаріатів «Україна» і «Ост ланд», а також у зонах військової окупації груп армії «Північ», «Центр» і «Південь» виникають професійні школи і курси, розробляються навчальні плани, учбові програми, настанови, інструкції, посібники. Гестапо і служба безпеки СД ретельно перевіряло і затверджувало їх. Під пильним оком цих спецслужб знаходився увесь педагогічний персонал. Піонером у створенні фахової освіти стала Полтавщина. 15 січня 1942 р. газета «Голос Полтавщини» повідомляла, що «в Полтаві приблизно з середини січня 1942 р. починають працювати спеціальні середні школи: сільськогосподарська, медична, фармацевтична та інші. Відчиняються: 1. Сільськогосподарська школа, що готуватиме агрономів для нашого сільського(вільного, не рабського) господарства без вузької спеціалізації. 2. Землемірна школа, яка випускатиме землевпорядників для наших працюючих українських селян, господарство яких стало спантеличеним більшовицькою колективізацією. Сільськогосподарська школа - в приміщенні філії пошти при сільськогосподарському інституті. Прийом заяв триває» [17].

Ініціатором у створенні досить розгалуженої мережі шкіл і курсів стала

місцева українська інтелігенція, українські органи самоврядування. На Полтавщині впродовж 1942 р. було відкрито 22 професійні школи для підготовки спеціалістів у різних галузях господарства [18].

Починаючи з лютого 1942 р., особливо після проголошеного 15 лютого Розенбергом «нового аграрного порядку», у багатьох містах України - Києві, Дніпропетровську, Полтаві, Одесі, Черкасах, Умані, Мелітополі, Херсоні, Харкові, Гайвороні, Бобринці, Житомирі, Кременчуці та інших почали діяти агротехнічні, ветеринарні, землемірні, механізаторські школи і курси по підготовці спеціалістів вузького профілю для потреб сільського господарства. Фахові навчальні заклади створювались двох рівнів: дворічні підготовчі школи, що забезпечували здобуття неповної середньої освіти, а також трирічні середні професійні школи, училища, технікуми.

Відкриття навчальних закладів завжди супроводжувалось урочистостями, на які запрошувалися німецькі чиновники рейхскомісаріату, а в східних областях України де була не цивільна, а військова зона окупації на ці події запрошували представників вермахту. Ось як описувала газета «Голос Полтавщини» таку подію: «20 червня 1942 р. в приміщенні кінотеатру «Колізей» у Кременчуці відбулося урочисте відкриття землемірної школи; були запрошені представники від німецького командування та різних місцевих організацій. У своїй короткій промові представник відділу пропаганди України, привітавши учителів і учнів з відкриттям школи, сказав, що відділ пропаганди буде всіляко допомагати нововідкритій школі. Після урочистої частини був продемонстрований кінофільм з життя німецьких селян» [19].

Фахові школи і курси відкривалися, як правило, на місці колишніх радянських навчальних закладів і часто використовували їх навчально-методичну базу. Так, у листопаді 1942 р. Полтавська землевпорядна школа одержала з дозволу німецької комендатури своє старе приміщення. Повертався до роботи і

колишній професорсько-викладацький склад: 6 професорів (з них один доктор наук) та 8 доцентів (два з них кандидати наук). При школі почали діяти 4 кабінети: геодезичний, меліоративний, фізичний і хімічний [20].

Чимало шкіл і технікумів відкривалося в місцях де їх до війни не існувало. У серпні 1942 р. розпочав роботу агротехнікум в с. Шамівка Знам'янського району Олександрійської округи генерал-комісаріату «Миколаїв» [21].

Сільськогосподарські школи і курси виникали не тільки у великих містах чи районних центрах України, а й у селах. У липні 1942 р. в с. Швайківці Бердичівського району генерал-комісаріату «Житомир» було відкрито сільськогосподарську школу, яка мала два відділи: рільний та городничий [22].

Траплялись випадки, коли на базі відомих в Україні вищих навчальних закладів відкривалися вузькопрофільні фахові сільськогосподарські курси, які до війни не готували спеціалістів подібного роду. При Дніпропетровському державному університеті у червні 1942 р. почали працювати курси по підготовці директорів та головних механіків МТС. Курси організовані головним управлінням МТС генерального комісаріату «Дніпропетровськ». Тут навчалось 60 інженерів і техніків які раніше працювали переважно в промисловості і ніякого відношення до сільського господарства не мали [23].

Підготовку фахівців для машинно-тракторних станцій з січня 1943 р. почала здійснювати школа трактористів і комбайнерів у Черкасах [24], а в липні 1943 р. подібна школа відкрилась у Харкові [25].

Готували спеціалістів і самі МТС. Кожній з них дозволялося взяти одного - двох учнів, які за три роки мали засвоїти всі ремонтні роботи сільськогосподарської техніки. Учням встановлювалося грошове утримання - в перший рік навчання 50 крб. на місяць, на другий та третій відповідно 100 і 150 крб. [26].

Подекуди відновлювали свою діяльність і установи, які займались

науково-дослідницькою роботою. В грудні 1942 р. у Полтаві поновив діяльність заснований ще в 1884 році Інститут кормів. Хоча більшість науковців, значна частина бібліотечного фонду, інвентар, обладнання лабораторій були евакуйовані в східні райони Радянського Союзу до роботи приступили 35 наукових співробітників і 240 осіб обслуговуючого персоналу Інституту [27].

Українські кадри середньої ланки на місцях організували відділи продовольства та сільського господарства. Це були здебільшого короточасні курси, які готували винятково фахівців вузького профілю для конкретної роботи. У генерал-комісаріаті «Миколаїв» в п'яти населених пунктах в період з 5 по 12 червня 1942 р. проводилися курси по підготовці уповноважених по сівбі. Кожен з тринадцяти районів генеральної округи на курси направив по три агрономи, які до війни працювали у цій місцевості [28].

Організували нацисти й ознайомчі поїздки українських спеціалістів до Німеччини. Так, у двотижневу подорож до рейху в кінці липня 1942 р. відбули з Київської генеральної округи 14 українських агрономів, ветеринарів і зоотехніків [29].

Рейхсміністр А. Розенберг 25 квітня 1942 р. прийняв у своїй резиденції у Берліні делегацію українських селян, які прибули з Рейхскомісаріату «Україна» [30].

Влаштували окупанти і сільськогосподарські виставки, де присутні могли ознайомитися з новими агротехнологіями. У грудні 1942 р. така виставка відкрилася в Хоролі [31].

Окупаційна влада організувала читання лекцій німецькими фахівцями. У січні 1943 р. в Уманській агротехнічній школі курс лекцій з аграрної політики та про становище у сільському господарстві рейху прочитали керівник сільськогосподарського відділу гебітскомісаріату Таббен та його заступник Шаббен, переклад з німецької мови здійснював місцевий фольксдойче Люфт [32]. У справі розвитку сільського господарства етнічним німцям (фольксдойче) окупаційна адміністрація

рейхскомісаріату відводила виняткову роль. З давніх-давен німці-колоністи, що розселилися в Україні, мали заслужену репутацію дбайливих господарів, знаних хліборобів. 94% етнічних німців мешкали у сільській місцевості, переважно у південних областях України, де вони компактно проживали в 151 колонії: Миколаївській - 24, Херсонській - 35, Одеській - 92 [33]. На противагу українським селянам з фольксдойче окупанти хотіли створити міцний прошарок заможних хазяїв. Їм надавалася перевага при працевлаштуванні, за рахунок етнічних німців комплектувалися штати перекладачів, старост, бургомістрів, допоміжного персоналу в німецькій цивільній окупаційній адміністрації, шефів української поліції, агрономів, землемірів, викладачів, сільськогосподарських керівників. Для них, згідно «Тимчасової директиви по створенню сільськогосподарських середніх професійних та спеціальних навчальних закладів для фольксдойче», передбачалося створення мережі сільськогосподарських, агротехнічних, ветеринарних і землемірних середніх освітніх закладів на зразок таких, які існували в Німеччині [34]. Однак німці рейху досить зверхньо відносились до фольксдойче оскільки ті, на їх погляд, «всмоктали надто багато ідей більшовизму» і взагалі «фольксдойче ще більше зубожіли, ніж українські і російські сім'ї» [35].

Іноді молодих здібних людей направляли на навчання за кордон. Як повідомляє звіт за серпень 1942 року управління держферм Очаківського повіту губернаторства «Трансністрія» (румунська зона окупації) державна ферма «Радсад» виділила 75 рейхсмарок інженеру-стажеру Валентину Берберу, який від'їхав до Румунії для продовження навчання [36].

У губернаторстві «Трансністрія» (Одеська область, південні райони вінницької та західні райони Миколаївської областей) також організувалися курси по підготовці необхідних фахівців. Так в грудні 1942 року інженер-шеф маслосирзаводів «Трансністрії» С. Гаркуша для тринадцяти

маслозаводів затвердив навчальну програму підготовки завідуючих сепараторними відділеннями. За 10 днів навчання слухачі повинні були засвоїти програму розраховану на 60 навчальних годин, скласти іспит й отримати свідоцтво. На кожного слухача виділялось по 48 рейхсмарок за рахунок маслозаводу. 6 годин у програмі відводилось на засвоєння основних слів і фраз румунською мовою [37].

Щоб уникнути відправки на примусові роботи до рейху, українська молодь активно йшла до цих навчальних закладів, поповнюючи лави учнів і студентів. До того ж наявність фахової освіти завжди давала перевагу при працевлаштуванні. Підготовка фахівців з вищою освітою взагалі не передбачалась. Значна частина професорсько-викладацького складу і студентства залишили навчальні заклади з різних причин - хто відбув в евакуацію, кого було мобілізовано до лав Червоної Армії. До жовтня 1941 р. з України встигли евакуюватися 28 з 40 існуючих до війни технічних вищих навчальних закладів [38]. Більшість приміщень інститутів й університетів були зруйновані в ході бойових дій. Нестача висококваліфікованих викладачів, відсутність належної матеріально-технічної бази не дозволили вузам працювати на повну потужність, як в довоєнні роки. До того ж абсолютна більшість споруд і навчальних корпусів використовувались для потреб вермахту і союзних Німеччині військ, поліції, цивільної і військової окупаційної адміністрації, як військові склади, шпиталі тощо. На підготовку фахівців з вищою освітою нацисти свідомо наклали табу. Згідно вище згаданого розпорядження від 21 січня 1942 р. «Про політику щодо вищої школи в рейхскомісаріаті «Україна»

всі вищі навчальні заклади закривались, але водночас дозволялося продовжити роботу по підготовці фахівців медичним, ветеринарним і сільськогосподарським факультетам ліквідованих вузів. Робилось це вкрай обмежено, вибірково для того, щоб дати змогу студентам старших курсів завершити навчання. До занять допускались тільки викладачі і студенти, яких на «благонадійність» перевіряли німецькі спецслужби. Як правило, це була та категорія людей, яка в довоєнні роки постраждала від сталінщини - розкуркулені, репресовані, засуджені за карні злочини особи, або їх родичі.

Розглянемо організацію і діяльність одного з таких навчальних закладів на прикладі Київської агрошколи. Восени 1942 р. на базі Київського сільськогосподарського інституту була створена агрономічна школа. Німці були особливо зацікавлені у підготовці висококваліфікованих агрономів. Окупантам вдалося відшукати для бібліотеки вузу понад 200000 примірників книг (до війни у фондах бібліотеки налічувалось понад 350000 книг, брошур і посібників). 15 жовтня 1942 р. газета «Нове українське слово» оголосила про прийом до інституту. Заяви подали понад 3000 бажаючих [39]. Заняття в агрошколі почалися 10 листопада 1942 р. До школи було зараховано 388 чоловік (до війни в інституті навчалось 1500 студентів). Учбовий процес забезпечували всього 19 викладачів (до війни працювало понад 200).

Кількісний і національний склад студентів Київської агрономічної школи подається в таблицях 1 і 2 [40].

Таблиця 1. Кількісний склад студентів

Відділення агрошколи	Кількість студентів	I курс	II курс	III курс
Агрономічне	182	138	25	19
Механізації	93	48	15	30
Технологічне	113	64	15	34

Загальна кількість студентів	Українці	Росіяни	Фольксдойче	Білоруси	Вірмени	Поляки	Литовці	Грузини
388	356	21	4	2	2	1	1	1

Таблиця 2. Національний склад студентів

Перший випуск агрономів передбачався весною 1943 р., другий випуск планувався на осінь того ж року [41].

Протягом трьох років навчання в агрошколі при щоденному навантаженні у 9 годин, передбачалося дати близько 6000 занять. Доводячи переваги нового навчального закладу, начальник поліції і СД м. Києва в огляді від 1 грудня 1942 р. наголошував, що в радянські часи щоденне навантаження становило 6 годин, а за п'ять років навчання в інституті студенти мали змогу відвідати близько 5000 занять. Головною вадою радянської вищої школи він вважав надмірне переобтяження учбового процесу політичними дисциплінами, підготовку спеціалістів суто теоретичного плану, не знайомих з безпосередньою практичною діяльністю на виробництві [42].

Однак, стрімкий наступ Червоної Армії восени 1943 р., в ході якого була визволена від окупантів Лівобережна Україна, зламав плани нацистів, змусив їх згорнути роботу практично всіх фахових шкіл, курсів і технікумів. Тікаючи з України вони вдалися до варварської тактики «випаленої землі», яку задіяли починаючи з вересня 1943 р. Студентів, учнів технікумів і шкіл, викладачів замість навчань мобілізували на риття окопів і будівництво для вермахту оборонних споруд, масово відправляли на примусові роботи до рейху. То ж не дивно, що абсолютна більшість відновлених вузів і факультетів не спромоглися здійснити бодай одного випуску спеціалістів.

Наведені дані дають змогу дійти висновку, що в період окупації нацистами України німецька влада після провалу бліцкригу з метою ліквідації дефіциту кваліфікованої робочої сили та фахівців вчасно евакуйованих у східні області

СРСР, змушена була відкрити цілу мережу професійних навчальних закладів нижчої і середньої ланки. Створювалася двоступенева система підготовки спеціалістів для сільського господарства. Окремо від українців передбачалося навчання фольксдойче, яких поставили в дещо привілейоване становище. Відкривались різноманітні вузькофахові курси для перепідготовки спеціалістів, які закінчили навчальні заклади у довоєнний період. Викладацький персонал і слухачів курсів на лояльність німецькому режиму перевіряли поліцейські установи і служби безпеки рейху. Переважна більшість технікумів і факультетів інститутів так і не здійснили жодного випуску спеціалістів. У цілому ж заходи німецької окупаційної влади і місцевих колабораціоністів створити мережу фахової освіти для потреб сільського господарства носили вкрай непослідовний, обмежений, часом суперечливий характер і не дали очікуваних результатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захарченко О.О. Створення мережі навчальних закладів по підготовці спеціалістів для сільського господарства в умовах окупації України // Матеріали наукової конференції посвященої 50-літтю Перемоги в Великій Вітчизняній війні (1941–1945 гг.). – Луганск, 1995. – С.51-53; Потильчак О.В. Професійне навчання і підготовка трудових ресурсів в Україні в період німецько-фашистської окупації (1941–1944): Політика і практика агресора. – К.: ТОВ «Міжнарод. фінан. агенція», 1998. – 36 с.
2. Чернега П.М., Балан Д.М. Економіка України в роки Великої Вітчизняної війни // Матеріали міжнародної наукової конференції «50-річчя Перемоги над фашизмом: наслідки та уроки». 4-5 травня 1995 р. – Ч. 1. – К., 1995. – С.93.
3. Пикер Г. Застольные разговоры Гитлера.: Пер. с немец. – Смоленск: Русич, 1993. – С.198–199.
4. Соколов Б.В. Адольф Гитлер. Жизнь под свастикой. – М.: АСТ – ПРЕСС КНИГА, 2004. – С.321.
5. Коваль М.В. Доля української культури за «нового порядку» (1941–1944) // Український

історичний журнал. – 1993. – №11–12. – С.27.

6. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941–1945: Документы и материалы в трех томах. – К.: Наукова думка, 1985. – Т.1. – С.325.

7. Уткин А.И. Вторая мировая война. – М.: Изд-во Эксмо, 2003. – С.185.

8. Центральний державний архів вищих органів влади й управління України (ЦДАВО України), ф.КМФ-8, оп.2, спр.159, арк.21.

9. Король В. Битва за Дніпро та Київ: героїзм і трагедія (нові аспекти проблеми) // Історія в школі. – 2003. – №10. – С.1.

10. Косик В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні. – Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993. – С.543.

11. Глушенок Н. Умови та оплата праці селян під час німецької окупації (Рейхскомісаріат Україна, 1941–1944 рр). // Селянство Півдня України: історія і сучасність. Доповіді Всеукраїнської наукової конференції 28 листопада 2003 р., м. Миколаїв. – Миколаїв, МДУ, 2003. – С.201.

12. Косик В. Вказ. пр. – С.347–348.

13. Історія застерігає. Трофейні документи про злочини німецько-фашистських загарбників та їх пособників на тимчасово окупованій території України в роки Великої Вітчизняної війни. – К.: Політвидав, 1986. – С.146.

14. ЦДАВО України, ф.3676, оп.4, спр.475, арк.679.

15. Потильчак О.В. Вказ. пр. – С.7.

16. Ibid. – С.18.

17. Голос Полтавщини. – 1942. – 15 січня. – С.1.

18. ЦДАВО України, ф.КМФ-8, оп.1, спр.12, арк.13.

19. Голос Полтавщини. – 1942. – 25 червня. – С.4.

20. Українські вісті. – 1942. – 4 листопада. – С.4.

21. Ibid. – 29 серпня. – С.3.

22. Волинь. – 1942. – 16 липня. – С.3.

23. Ibid. – 4 червня. – С.3.

24. Український хлібороб. – 1943. – 31 січня. – №5. – С.13.

25. Уманський голос. – 1943. – 1 липня. – С.3.

26. ЦДАВО України, ф.КМФ-8, оп.1, спр.297, арк.130.

27. Український хлібороб. – 1942. – 13 грудня. – №16. – С.13.

28. ЦДАВО України, ф.КМФ-8, оп.1, спр.297, арк.134.

29. Волинь. – 1942. – 30 липня. – С.3.

30. Нове українське слово. – 1942. – 1 травня. – С.1.

31. Український хлібороб. – 1942. – 13 грудня. – №16. – С.13.

32. Уманський голос. – 1943. – 28 січня. – С.4.

33. Шитюк М.М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50-ті роки ХХ століття. – К.: Тетра, 2000. – С.303–304.

34. ЦДАВО України, ф.3206, оп.1, спр.50, арк.188–зв.

35. Коваль М.В., Медведок П.В. Фольксдойче в Україні (1941–1944 рр) // Український історичний журнал. – 1992. – №5. – С.26.

36. Державний архів Миколаївської області, ф.Р-1827, оп.1, спр.26, арк.1.

37. Ibid. – ф.Р-2178, оп.1, спр.140, арк.228–236.

38. Оврас А.А. Підготовка кадрів технічної інтелігенції вузами України (1941–1945 рр). // Матеріали міжнародної наукової конференції «50-річчя Перемоги над фашизмом наслідки та уроки». 4–5 травня 1995 р. – Ч.2. – К., 1995. – С.89.

39. ЦДАВО України, ф.3676, оп.4, спр.475, арк.674.

40. Ibid, арк.678.

41. Ibid, арк.679.

42. Захарченко О.О. Вказ. пр. – С.52.

Захарченко Олексій. Освітні заклади по підготовці фахівців-аграріїв в період нацистської окупації України

В статті розглядається нацистська окупаційна політика щодо питання створення мережі фахового сільськогосподарського навчання в Україні. Наведено новий фактичний матеріал, який автор вперше вводить до наукового обігу.

Zakharchenko Oleksij. Educational establishments for training of specialists-landowners during Nazi occupation regime in Ukraine

Policy Nazis – occupants in aspect of preparation system of professional training of Ukraine. The author introduces new materials and facts, which are mentioned for the first time in this article.

Надійшла до редакції 15.11.2007 р.